

UDK 811.163.4'28(497.16)

Pregledni rad

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

adnan.cirgic@fcjk.me

DOPRINOS JOSIPA RIBARIĆA CRNOGORSKOJ DIJALEKTOLOGIJI

Ovaj kratak osvrt podsećanje je na doprinos Josipa Ribarića proučavanju crnogorskih govora.

Ključne riječi: *Josip Ribarić, Peroj, dijalektologija, crnogorski govori*

Sto trideset pet je godina od rođenja Josipa Ribarića, hrvatskoga dijalektologa što je zadužio montenegristiku ne toliko obimom rada koliko izučavanjem do tada neproučene jezičke oaze jednoga dijela crnogorskog iseljenništva. Pa i današnje naše znanje o govoru crnogorskih Perojaca, davnih iseljenika iz XVII vijeka, ponajviše iz Crmnice, uglavnom je zasnovano na podacima koje je skupio Josip Ribarić.

Josip Ribarić rođen je u Istri, u selu Vodice, 11. decembra 1880. godine. Školovao se u rodnome mjestu (prva četiri razreda na hrvatskome jeziku), zatim u tršćanskoj klasičnoj gimnaziji (na njemačkome jeziku), a maturirao

u Sušaku 1903. godine u hrvatskoj klasičnoj gimnaziji. Već je do mature govorio hrvatskim (maternjim), slovenačkim, talijanskim i njemačkim jezikom. Bolest i učenje jezika usloveli su tako poznu maturu. Školske 1904/05. godine upisao je studij slavistike u Beču i slušao predavanja slavnih profesora V. Jagića, M. Rešetara, V. Vondraka, K. Jirečeka. Već 1917. godine bio je završio svoju doktorsku disertaciju, pozitivno ocijenjenu od strane Rešetara i Vondraka, ali nažalost neodbranjenu jer su ratne okolnosti omele Ribarićeve planove. Ona je objavljena tek 1940. u *Srpskome dijalektološkom zborniku* (knj. IX, Beograd, SKA, str. 1–207) pod imenom „Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri“. Čini se da mu životne okolnosti nikad nijesu bile naklonjene – ni kao đaku zdravstvene, a ni kao formiranoj ličnosti društvene jer je bio neomiljen od svih vlasti (i austrijskih kao borac za narodna prava, i od vlasti NDH, koja ga je prijevremeno penzionisala, a prijetilo mu je da bude opremljen u logor, ni od komunističkih koje su ga optuživale za kvislinški rad za vrijeme okupacije). Umro je u Zagrebu 27. avgusta 1954. godine.¹

Najveća zasluga za afirmaciju Ribarićeve rada na proučavanja perojskoga govora pripada Miloradu Nikčeviću kao uredniku i priređivaču knjige u kojoj su skupljeni dotad neobjavljeni leksikografski prilozi Ribarićeve iz Peroja i Milici Lukić, koja je te priloge priredila za štampu.² Naime, perojskim se govorom Josip Ribarić počeo baviti vrlo rano, još 1916. godine, kad je bio u vojsci, daleko od Peroja, jer je ondje upoznao dva Perojca čiji ga je govor zainteresovao.³ Iako je napomene o tome govoru dao i u pomenutoj studiji što je nastala kao doktorska disertacija, Ribarić će sistematska istraživanja govora crnogorskih iseljenika iz Peroja provesti kao već iskusan dijalektolog – 1949. godine, kad je u istraživanju proveo trideset dana. Planirao je, kako sam kaže, izraditi monografiju o perojskome govoru,⁴ prikupio je ogromnu građu (ne samo leksikografsku), ali je građa ostala u rukopisu, a monografija nikad nije sačinjena. O tome poznati hrvatski jezikoslovac Božidar Finka kaže: „No svoju nakanu da pruži monografski opis perojskoga govora nije uspio ostvariti, ali je za sobom ostavio obilje dijalekatske građe, do neke mjere i dijalektološki sistematizirane, tako da bi dalju obradbu mogla nastaviti i druga ruka. Obavezu da nastavi i dovrši navedeni rad bio je preuzeo prof. Dalibor Brozović. U tu svrhu on je i sam pohodio Peroj i o tome podnio Akademiji Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u selu Peroju

¹ Biografski podaci o Josipu Ribariću preuzeti su iz teksta Jelke Radauš-Ribarić, „Životni put Josipa Ribarića“, u knjizi: Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002, str. 263–278.

² Videti: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004.

³ Josip Ribarić, „Perojski govor na poluotoku Istri“, In: *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004, str. 17.

⁴ Isto, str. 21.

Kad je Josip Ribarić 1949. godine krenuo na 30-dnevno izučavanje perojskoga govora, odmah je naišao na prepreku: u selu nije našao školovanih ljudi na čiju je pomoć računao. Ta je prepreka zasigurno donijela korist jer je doprinijela izvornosti skupljene građe. Može se pretpostaviti da je bio sačinio kakvu vrstu upitnika na osnovu dotadašnjih svojih istraživanja, ali su upitnici sami po sebi, baš kao i školovani govorni predstavnici, slabo pouzdani u dijalektološkim istraživanjima. „Da dođem do što vjernije slike i što točnijih podataka i tekstova o perojskom govoru, odlučio sam u nestašici svjesnih školovanih poznavalaca domaćega govora upotrebiti za svoje svrhe kao pouzdanike ljude iz najstarije perojske generacije, koji su *najmanje došli u vezu, sa susjednim malo daljim hrvatskim selima* ('slovinskim' katoličkim) *i sa stanovnicima mješovitoga u prošlosti grada Pule*, kamo su Perojci uvijek polazili na rad, a polaze i sada, osim toga što polaze na rad i u nekoć 'latinski' gradić Fažanu. Odmah ovdje ističem, da svi *pravoslavni* Perojci na domaćem ognjištu govore svojim drevnim crnogorskim govorom, premda svi znadu govoriti također mletačkim saobraćajnim istarskim dijalektom.“⁸ Citirani odlomak dovoljno govori o izvornosti građe, a to ponajbolje potvrđuje spisak imena govornih informatora, među kojima je bilo čak i onih koji bijahu zagazili u desetu deceniju života.

I ono malo osobina što ih je Ribarić popisao u kratkome uvodu rječito svjedoče o dobro očuvanim jezičkim osobinama donijetim iz matične zemlje. Svjedoče i o tome kako zasigurno nije mali talas doseljenika bio i izvan Crmnice (a to potvrđuju i osobine koje su na osnovu rezultata iz Brozovićeve Upitnika opisali Ankica Čilaš i Mijo Lončarić⁹), pa možda i ne samo iz nahijske Crne Gore no i izvan toga prostora – s Primorja i iz unutrašnjosti. Uprkos viševjekovnoj odvojenosti od matice, očuvale su se ove osobine koje je Ribarić popisao:

1. svako dugo *a* „muti se“ u *â* (*Kâ^ota, mâ^oli, glâ^ova, brâ^oda, gospodâ^or*)
2. jekavska jotacija (*ljeto, bešeda, đeca*)
3. osobiti alternant nekadašnjega poluglasnika koji još uvijek traje u govoru najstarijih govornih predstavnika dobroga dijela tzv. starijih crnogorskih govora
4. ostaci guturalnoga *l*, koje se i danas recimo može čuti u Crmnici
5. enklitike *ni* i *vi* (mj. *nam* i *vam*)
6. dosljedna upotreba infinitiva umjesto tzv. „dakanja“, koje je u današnjoj Crnoj Gori svakako noviji import
7. oblici s partikulom *zi* (*tizi, ovizi, onizi*)

⁸ Isto, str. 18.

⁹ Ankica Čilaš i Mijo Lončarić, „O govoru Peroja“, In: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004, str. 97–108.

8. tzv. duži oblici u zamjeničko-prodjevskoj promjeni (*tijeh, ovijeh, našijema*)
9. oblici zamjenica *mene, tebe, sebe* u dativu
10. nerazlikovanje padeža smjera i padeža mirovanja.

Naravno, nijesu ovđe pobrojane ni približno sve osobine perojskoga govora koje ga vežu za crnogorske govore no samo one koje je Ribarić u uvodu naveo. Iščitavanje riječi iz Rječnika te analiza kontekstualne upotrebe uz pojedine riječi svakako da bi dala više rezultata, a naročito ako bi se tome priključila analiza građe date u prilogima uz knjigu. Ta bi građa pokazala recimo i neke osobine koje su u međuvremenu izgubljene u crnogorskim govorima. Tako se npr. u Rječniku nalazi leksem *česta* (svakako od nekadašnjega *česta*, jer je u perojskome govoru naknadno $\acute{c} > \check{c}$), kojega nema u današnjim crnogorskim govorima. U odličnoj i nažalost slabo zapaženoj sintezi o jekavskoj jotaciji u crnogorskim govorima Sanja Orlandić navodi kako je Asim Peco zabilježio taj oblik (*česta*) u govoru banjalučkih muslimana¹⁰ umjesto kojega se danas u crnogorskim govorima javlja ekavsko *cesta*: „Da ekavizam *cesta* predstavlja import, svjedoči činjenica što je ta riječ nepoznata u nekim crnogorskim govorima, ali i to što se i u govorima koji za nju znaju češće koristi riječ *džada* (...). Iako vokal *e* u leksemu *cesta* vodi porijeklo od *jata*, u crnogorskim govorima nije zabilježen jekavski oblik.“¹¹ Smatramo da jotovani oblik koji je Ribarić u Peroju zabilježio upravo potvrđuje citiranu Orlandićkinu tvrdnju. Mora da je nekad u crnogorskim govorima postojao jotovani oblik *česta*, naknadno zamijenjen u novim društvenim okolnostima leksemom *džada*, da bi promijenjene društvene okolnosti „ukinule“ džadu i vratile *čestu*, samo ovoga puta u ekavskome obliku kakav je preuzet, odnosno importovan. Iščitavanje Ribarićeve građe pokazalo bi i kako današnji oblik *zenica* očigledno nije bio jedini poznati oblik u crnogorskim govorima jer je Ribarić u Peroju zabilježio jotovani oblik *ženica*. Itd.

Namjera nam nije ovđe da ulazimo u pojedinačne osobine koje Ribarićeva građa nudi. To bi i prevazilazilo okvire ovoga prigodnoga teksta. Uostalom, time su se više bavili Vojislav P. Nikčević, Milorad Nikčević, Ankica Čilaš i Mijo Lončarić, Milica Lukić, Dragomir Vujičić, čije su studije objavljene u dodatku knjige koju je Milorad Nikčević priredio. Naročito je bitna studija Dragomira Vujičića „Prilog proučavanju oaze starocrnogorskog govora na području istroromanskog jezika (na predlošku građe Josipa Ribarića, Branka

¹⁰ Asim Peco, „Govor istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XIV, Beograd, 1964, str. 58.

¹¹ Sanja Orlandić, „Jekavska jotacija u crnogorskim govorima“, *Lingua Montenegrina*, br. 7, ICJK, Podgorica, 2011, str. 23.

Miletića i drugih – susreti i komparacije)¹² u kojoj autor vrši komparativnu analizu građe koju je skupio Josip Ribarić s onom koju su objavili Branko Miletić u monografiji o crmničkome govoru i Radosav Bošković & Mječislav Malecki u pregledu „dijalekata Stare Crne Gore“. (Ne smije se smetnuti s uma da je teško raditi bilo kakvo vjerodostojnije poređenje perojskoga govora s crnogorskim govorima jer su monografije o crnogorskim govorima odraz stanja u XX vijeku, a perojski je govor izgubio kontakt s maticom polovinom XVII vijeka – dovoljno dugo da neke današnje perojske osobine budu izgubljene u matici. Uostalom, odavno je poznato da dijalekatska periferija bolje čuva starije stanje, a perojski govor u datome slučaju ima sličan položaj.)

Ovaj je kratak osvrt samo podsećanje na kod nas sasvim zanemareni i nedovoljno poznati rad znamenitoga Istranina Josipa Ribarića, zahvaljujući kome znamo to što znamo o govoru crnogorskih iseljenika u Peroju. Period u kome je Ribarić ispitivao taj govor možda je bio potonji valjani za takav rad. U to doba Perojci još nijesu bili opismenjeni i njihovu svijest nije počela mijenjati Srpska pravoslavna crkva, koja potonjih godina onđe aktivno radi na asimilaciji stanovništva. Iako Ribarić nije dovršio svoj naum da izradi monografiju o perojskome govoru, građa koju su Milorad Nikčević i Milica Lukić priredili za štampu dovoljna je da ga smjesti među značajne proučavaoce crnogorskih govora. Ako ovaj osvrt bude podsticaj za nova istraživanja Peroja, ne samo jezikoslovna no i etnografska, u kojima će se iskoristiti kompletna Ribarićeva građa, i objavljena i rukopisna, on će ispuniti svoj cilj.

Literatura

- Čilaš, Ankica & Lončarić, Mijo: „O govoru Peroja“, In: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004, str. 97–108.
- Finka, Božidar: „Znamenit Istranin Josip Ribarić kao jezikoslovac“, *Buzet-ski zbornik*, knj. 16, Buzet, 1991.
- Lukić, Milica: „Predgovor Rječniku perojskoga govora“, In: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004.
- Orlandić, Sanja: „Jekavska jotacija u crnogorskim govorima“, *Lingua Montenegrina*, br. 7, ICJK, Podgorica, 2011.

¹² Dragomir Vujičić, „Prilog proučavanju oaze starocrnogorskog govora na području istroromanskog jezika (na predlošku građe Josipa Ribarića, Branka Miletića i drugih – susreti i komparacije)“, In: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*, Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004, str. 173–183.

- Peco, Asim: „Govor istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XIV, Beograd, 1964.
- Radauš-Ribarić, Jelka: „Životni put Josipa Ribarića“, In: Josip Ribarić, *O istarskim dijalektima*, Pazin, 2002.
- Ribarić, Josip: *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*. Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004.
- Vujičić, Dragomir: „Prilog proučavanju oaze starocrnogorskog govora na području istroromanskog jezika (na predlošku građe Josipa Ribarića, Branka Miletića i drugih – susreti i komparacije)“, In: Josip Ribarić, *O perojskom govoru (leksikografski prinosi)*, Građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek, 2004.

Adnan ČIRGIĆ

CONTRIBUTION OF JOSIP RIBARIĆ TO MONTENEGRIN DIALECTOLOGY

In this paper, the author briefly reflects on the contribution of Josip Ribarić to the study of Montenegrin speech patterns.

Key words: *Josip Ribarić, Peroj, dialectology, Montenegrin speech patterns*